

PRILOG PROUČAVANJU ODNOSA PREMA FETUSU
U NAŠOJ PROŠLOSTI*

*Drago VRBANIĆ,
Đorđe MILOVIĆ,
Vladimir UREMOVIĆ
i Nikola KORIN*

Ljudski plod i njegova sudbina, od momenta začeća pa do momenta normalnog i prirodnog odvajanja od majčine utrobe, bio je od davnina pa sve do današnjih dana predmet veoma živog interesiranja svih društvenih faktora. Ljudsko društvo i njegov poredak od prvih klasnih zajednica pa sve do modernih socijalističkih društava susretalo je taj problem u religiji, pravu, moralnim odnosima, medicini, kao i u političkim i filozofskim stremljenjima. Pitanja vezana za ovaj kompleksan, ali delikatan i interesantan problem bila su uvijek brojna, ali su i pristupi, pa shodno tome i rješenja bili različiti. Oni su ovisili od polaznih, osnovnih koncepcija određenih ideja i od kasnijih evolucija tih pogleda i stavova.

Najvažnije društvene faktore u određivanju stavova u odnosu na položaj fetusa u prošlosti mogli bismo grupirati u dvije osnovne kategorije: religioznu i pravnu.

Kad je riječ o religiji, treba imati na umu onu poznatu i neobično jaku snagu koja je u prošlosti poslužila kao baza na kojoj su izrasle čitave kulture. Na njoj je nastao i izrastao svojevrsan moral, a dobrim dijelom i običaji naroda. Kad se govori o pravu, a posebno o krivičnom pravu koje u studiranim postavkama dolazi do posebnog izražaja, mora se uvažiti tok njegovog historijskog razvoja od pradavnih vremena. U svemu iznesenom treba naglasiti da je pravo suprastruktura ili nadgradnja baš kao i država, te da ima klasne karakteristike društva koje ga stvara i kojemu služi. Isto je tako važno podvući da je pisano pravo izraslo iz običajnog nepisanog prava koje je čvrstim nitima povezano uz prethodne religiozne, moralne i druge šire društvene norme koje su pri formiranju običaja igrale veoma važnu ulogu. Krivično pravo raznovrsnih organiziranih skupina u ljudskoj prošlosti bilo je odraz svih iznesenih društvenih zbivanja, shvatanja, kretanja i utjecaja, uz napomenu da su se mnogobrojni faktori međusobno ispreplitali i jedan na drugog djelovali (1). Upravo zbog toga treba odlučiti da li u tretiranju ovog problema poći prvo od gledišta prava ili od gledišta religije i drugih širih društvenih

* Prema predavanju na 22. internacionalnom kongresu za povijest medicine u Bukureštu (30. VIII do 5. IX 1970) pod naslovom: „Contributo allo studio dei rapporti verso il feto nel nostro passato.”

normi (običaja, morala itd.), ili sve ove faktore tretirati zajedno i uporedo rukovodeći se u redosljedu najviše kronološkim momentima. Izgleda prihvatljivija druga alternativa.

Hamurabijev zakonik, na osnovu kojeg se može stvoriti slika ne samo o pravnim shvatanjima nego i o socijalno-ekonomskoj strukturi ranog robovlasničkog društva starog Orijenta, a koji je za svoje vrijeme predstavljao odličan i veoma obuhvatan kodeks prava babilonskog carstva Hamurabijeve epohe, posvećuje posebnu pažnju, i to *expressis verbis* (paragrafi 209, 211 i 213), zaštiti fetusa. Propisi ovog zakonika štite plod u utrobi materinoj od udarca spolja koji bi mogao prouzrokovati pobačaj. Pri tome je zakonskim propisima zaštićen plod ne samo slobodne žene, već i robinje. Izvršilac delikta kažnjava se istom vrstom, ali različitim mjerom kazne. Ako bi netko udario noseću ženu, a ona bi od tog udarca izgubila plod, izvršilac bi bio kažnjen novčanom kaznom koja je varirala od 10 do 2 sekela srebra, ovisno od položaja udarene žene. Za slobodnu ženu kazna bi iznosila 10 sekela srebra, a za robinju 2 sekela srebra. Ako je udarena žena bila iz staleža muškinu, kazna je iznosila 5 sekela srebra (2).

Robovlasnički Rim ima drukčije gledanje na ovaj problem, pa otuda i shvatanja rimskih pravnika da je fetus dio majke sve dok se od nje rođenjem ne odvoji. Shvatanje da je fetus samo „*mulieris portio*” proteže se, na žalost, još uvijek i u mnogobrojnim suvremenim evropskim krivičnim pravima, kao među inim i u suvremenom jugoslavenskom krivičnom pravu. Utjecaj starog rimskog prava u odnosu na ovaj problem bio je i ostao fatalno jak. Prema ovom shvatanju — čak i nanošenje udarca s umišljajem bremenitoj ženi u trbuh koja bi od toga pobacila inače zdrav i sposoban plod za daljnji razvoj i život bilo bi tretirano i kažnjeno samo kao teška tjelesna povreda nanesena ženi.

Kako je u Evropi kršćanstvo, kao religija i filozofija, bilo dvije hiljade godina podloga stvaranju čitave jedne kulture, morala, filozofije i raznih običaja, potrebno je osvjetliti gledište kršćanske dogme i filozofije na ovaj problem.

Osnovni stav kanonskog prava bio je i ostao nepromijenjen. Prema njemu, vještački izazvan pobačaj smatra se uvijek u svojoj suštini ubistvom ako je izvršen u vremenu nakon što je plod postao živ, tj. da je u njega ušla *anima rationalis*. To gledište se odnosi na 6 do 10 tjedana nakon začeća. U tom pogledu nema nikakve razlike u tome da li se radi o pobačaju izvršenom u skladu s propisima pozitivnog prava određene države, ili protivno tim propisima, kao ni da li se radi o pobačaju izvršenom iz socijalnih, eugeničkih, ili medicinskih razloga. Prema tome, svaki izvršeni zahvat, bio on medicinski opravdan ili neopravdan, kao i svaki nelegalni odnosno nestručno izvedeni pobačaj smatra se prema kanonskom pravu ubistvom. Preduvjet za to mora biti termin ulaska *anime rationalis* u fetus. U tom se pravcu uvijek sve do današnjih dana sasvim decidirano i bez izuzetka izjašnjavala sva zvanična crkvena literatura (biblija, spisi svetih otaca i učenih teologa) (3).

Interesantno je spomenuti da je Lex Carolina (4) koji je 1532. godine donio car Karlo V kao općenjemački krivični zakonik za u m i š l j a j n o

ubistvo živog fetusa propisivao smrtnu kaznu s različitim načinom izvršenja, prema spolu izvršioca delikta. Muški izvršioци bili bi kažnjavani smrću odsijecanjem glave mačem, a ženski smrću utapljanjem. Kako se razabire, i ovaj poznati zakonik iz XVI stoljeća u odnosu na zaštitu fetusa stajao je u osnovi na poznatom stanovištu kanonskog prava da je pobačaj ubistvo. U toku renesanse počinje se razvijati krivičnopravna teorija, te se sve suptilnije razmatraju mnogobrojna pitanja, pa tako i problem pobačaja. Sve više izbija na površinu pojam umišljaja i nehata, što se reflektira i u ocjeni delikta nasilnog prekida trudnoće.

Kvarnerska obala i njeno neposredno zaleđe na području od Vinodola do Mošćeničke Drage imala je u svojoj prošlosti razvijeno statutarno pravo, čiji je naročiti značaj u tome što sadrži samoniklo starohrvatsko pravo. Tako je Vinodolski zakon poticao čak iz 1288. godine (5), Kastavski statut iz 1490. godine (6), Veprinački statut iz 1507. godine (7), dok je Mošćenički statut sadržavao mnogobrojne propise koji su donošeni sukcesivno i imali pravno djelovanje u dugačkom vremenskom razdoblju između 1470. i 1753. godine (8). Riječki statut potječe iz 1530. godine (9), a Trsatski statut iz 1640. godine (10). Međutim, za sve ove brojne stare statute spomenutog područja vrijedi ista konstatacija. Nijedan od njih nije sadržavao nikakvog propisa koji bi se decidirano odnosio na položaj fetusa ili na nasilni pobačaj. Neko objašnjenje za to svakako bi moralo postojati. Za manje statute, kao što su, uostalom, manje ili više, svi ovi naprijed spomenuti osim Riječkog statuta, treba imati na umu činjenicu da oni predstavljaju tek djelomičan prijelaz s običajnog na pisano pravo, što znači da su i nakon njihovog donošenja mnogi pravni odnosi i situacije ostajali i dalje u domenu običajnog prava. Možda bi se, iako za to nema nikakvih sigurnih dokaza, moglo pretpostaviti da su i gledišta u odnosu na položaj fetusa ostala u to doba i dalje u domeni običajnog prava, pa da zato o tom pitanju nema spomena u pisanom pravu tih statuta. Međutim, ovakovo tumačenje, čak ni kao blijeda pretpostavka, ne bi moglo nikako da se prihvati u odnosu na Riječki statut iz 1530. godine, jer je taj Statut bio veoma obiman, obuhvatan i izvršio je kompletan i definitivan prijelaz s običajnog na pisano pravo. Nikakva njegova eventualna šupljina ili nedorečenost nije se popunjavala običajnim pravom. Ipak, jedna njegova odredba mogla bi baciti nešto više svijetla na ovo pitanje. Riječki statut sadržavao je naime poseban propis pod naslovom: „*De poenis et casibus in statutis non comprehensis*” (11), kojim je određeno da se u rješavanju svih onih pitanja koja nisu sadržana u III knjizi Statuta koja je posvećena krivičnom pravu ima suditi prema propisima tzv. „općeg prava” („... *teneantur secundum jus commune judicare et terminare...*”). Pri tome treba naglasiti da je pod pojmom „*jus commune*” riječki zakonodavac XVI stoljeća podrazumijevao recipirano rimsko pravo koje je u to vrijeme u Rijeci imalo supsidijarnu važnost. Ova okolnost dopušta zaključak da je nakon prihvatanja Riječkog statuta na području Rijeke u odnosu na položaj fetusa važno staro gledište rimskih pravnika da je fetus samo „*mulieris portio*”. Drugim riječima, nasilno uništavanje fetusa smatralo bi se samo teškom tjelesnom povredom žene trudnice i kažnjavalo bi se po nekim od mnogobrojnih propisa Riječkog statuta koji su se odnosili na delikte protiv života i tijela (12).

Što se tiče situacije na područjima važenja Vinodolskog zakona, nadalje Kastavskog, Veprinačkog, Mošćeničkog i Trsatskog statuta (13), mogla bi se prihvatiti alternativno jedna od dviju pretpostavki koje se odnose na tretirani problem.

Može biti da su se ovi krajevi povodili za stavovima starog rimskog prava, kao što je bio slučaj s Rijekom. U tom slučaju bismo imali istu situaciju kao i u Rijeci, s jedinom razlikom što su ove odredbe ostajale i dalje u domeni običajnog prava, radi čega u propisima statuta nisu sadržane.

U drugoj interpretaciji moglo bi pitanje fetusa biti tretirano shodno gledištu kanonskog prava. Kako je to gledište bilo općeprihvaćeno običajnim pravom ovih krajeva, moglo bi se pretpostaviti da zakonodavac nije smatrao potrebnim da ta pitanja — kao jasna, općeprihvaćena i stoljećima održavana — posebno statuiraju pisanim pravom. Ova se pretpostavka čini vjerojatnija od prve, već i zbog toga što se ni u jednom od ovih statuta ne prihvaća recipirano rimsko pravo kao supsidijarno.

Među ovim statutima namjerno nije dosada spomenut Krčki statut koji u izvjesnom smislu distonira od svih dosad spomenutih pretpostavki, jer njegovi propisi decidirano govore o stavu prema zaštiti fetusa. U isto vrijeme njegova gledišta podupiru pretpostavku koja je dosada iznesena kao vjerojatnija, jer se priklanjaju stavovima kanonskog prava. Kako je taj Statut kodificiran negdje koncem XV stoljeća, to zavrijeđuje izuzetno mjesto kao najmlađi, pa moguće i najkonkretniji. Prema tom Statutu kažnjava se svaka žena koja na bilo koji način usmrti svoje ili tuđe dijete, kao i gravidna žena koja hotimično bilo kojim putem izazove pobačaj svoga ploda, ili u tome učestvuje na bilo koji način, spaljivanjem na lomači. III knjiga LI glave Krčkog statuta predviđa dakle za sve iznesene slučajeve istu kaznu. Istom se mjerom kažnjava i ona gravidna žena kojoj je pobačaj izvršilo drugo lice ako je ona na to pristala, odnosno ako tome nije pružala otpor sve dok je bila u mogućnosti da se suprotstavi. Pomaganje ili podstrekivanje kažnjava se u principu kao i izvršenje samog delikta. Rektorima je međutim ostavljeno diskreciono pravo da u konkretnim slučajevima i situacijama izreče pojedincima kaznu prema svojoj slobodnoj ocjeni (14).

U svakom slučaju izneseni detalji bacaju interesantno svjetlo na taj davni i delikatni problem koji je tek moderno vrijeme zahvatilo sa racionalnih stanovišta. Nije isključeno da je pobačaj nosio u sebi opasnost smrti žene, što je zakonodavca nukalo da bude izrazito oštar prema slobodi pobačaja. Uzme li se u obzir da je Krk bio pod jakim venecijanskim utjecajem, gdje je crkva i potreba države za vojnicima-galijotima bila izvanredno prisutna, može se taj dio Statuta možda i odvojeno studirati od ostalih statuta naših srednjovjekovnih gradova. Ipak, ovaj krčki detalj nesumnjivo unosi još više svjetla u studije našeg davnog običajnog prava i prvih pisanih statuta. Taj vječno aktuelni problem koji se vuče od Hipokratove zakletve pa sve do naših dana zavrijeđuje svakako i znatno dublje studije. Ne treba zaboraviti da i ženevska formulacija Hipokratove zakletve još uvijek, makar je kodificirana od moderne Svjetske zdravstvene organizacije, sadržava jedan važni detalj: „Poštivat ću ljudski život od samoga začeca”.

Zaključak

Pitanje neželjenog djeteta, odnosilo se to na zakonito ili vanbračno dijete, rješavalo se različito kroz različite vremenske odsjeke. Postojali su nekoći raznovrsni zakoni, među koje je u naše doba došla i jedna nova, tj. socijalna indikacija. Fetus predstavlja jedinicu koja je nesumnjivo živa i ima sve elemente čovjeka, te je vrlo diskutabilno nije li upravo Svjetska zdravstvena organizacija pronašla jednu formulu koju bi trebalo izuzetno poštivati. Ostaje van diskusije da je život majke vrijedniji od života nedefiniranog ploda, ali svakako i taj plod zavrijeđuje određenu pažnju koju su mu historijske epohe pridavale u većem opsegu no naše savremeno društvo.

Literatura

¹ *Kovalewski*: Coutume contemporaine et loi ancienne, Paris, 1893; Du Boys: Histoire du droit criminel des peuples anciens, Paris, 1854; Summer Maine: L'ancien droit, Paris, 1874; Momen: Zum ältesten Strafrecht der Kulturvölker, 1905; *Milović Đ.*: Opšti pogled na istorijski razvoj krivičnog prava. Pravni zbornik 3/1960, Titograd, 1960, 83—92. — ² *Milović Đ.*: Krivično pravo Hamurabijevog zakonika. Zbornik Pravnog fakulteta u Zagrebu XX, 251—290, Zagreb, 1970. — ³ *Biblija*: I knj. 4, 10 i II knj. Mojs., 21 22—24, Blaženi Augustin: De nuptiis et concupiscentia, Partum op opera, Lipsiae, 1906, Trocki S.: Hrišćanska filozofija braka, Beograd, 1934. — ⁴ *Constitutio Criminalis Carolina*. — ⁵ *Konstrenčić M.*: Vinodolski zakon. Rad Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti (JAZU), knjiga 227, Zagreb 1923, 110—230; Preux J.: La loi du Vinodol, Nouvelle revue historique de droit français et étranger, 1896, No 5 et 6. — ⁶ *Rački F.*: Kastavski statut. Monumenta historico-juridica Slavorum Meridionalium, pars IV: Statuta lingua croatica conscripta, Zagreb, 1890, 191—207. — ⁷ *Rački F.*: Statut Veprinački. Ibidem, 211—216. — ⁸ *Šepić*: Zakon kaštela Mošćenica. Rad JAZU, knjiga 315, Zagreb, 1957, 233—285; Kadlec K.: Mošćenický statut. Raspravy česke akad., Praha, 1914, T. I., č. 53. — ⁹ *Gigante S.*: Statuti concessi al comune di Fiume da Ferdinando I nel MDXXX, Fiume, 1910; Herkov Z.: Statut grada Rijeke, Zagreb, 1948. — ¹⁰ *Rački F.*: Statut Trsatski, Monumenta historico-juridica Slavorum Meridionalium, pars IV: Statuta lingua croatica conscripta. Zagreb, 1890, 217—227. — ¹¹ Statutum terrae fluminis anno MDXXX. III-rub. 55. — ¹² *Milović Đ.*: Krivična djela protiv života i tijela u srednjovjekovnoj Rijeci. Rijeka, 1961—1962 (i u „Vjesniku HAR”, sv. VI—VII, 5—200). — ¹³ *Milović Đ.*: Delikti protiv života i tijela u svjetlu propisa Vinodolskog zakona, Kastavskog, Veprinačkog, Trsatskog i Mošćeničkog statuta. Rijeka 1964—1965 (i u „Vjesniku HAR” — sv. X, 61—103). — ¹⁴ *Vassilich G.*: Statuto della città di Veglia. Atti e memorie della Società istriana di archeologia e storia patria, vol. I (1885) i vol. II (1886).

CONTRIBUTO ALLO STUDIO DEI RAPPORTI VERSO IL FETO
NEL NOSTRO PASSATO

Drago VRBANIC,
Đorđe MILOVIĆ,
Vladimir UREMOVIĆ,
e Nikola KORIN

Il feto ed il suo destino furono sempre oggetto di vivo interesse da parte di tutti gli ordinamenti sociali, dalle prime società classiste alle moderne società socialiste.

Gli autori espongono in ordine cronologico, dalle Leggi di Hammurabi al diritto romano, dal diritto canonico alla Lex Carolina, i vari atteggiamenti relativi all'annientamento violento del feto.

L'attenzione degli autori è stata dedicata particolarmente alle antiche leggi e statuti delle città e dei comuni nell'odierna regione di Rijeka (Fiume) nei quali si sono preservati molti principi ed istituzioni del diritto paleocroato autoctono.

Una posizione di speciale rilievo occupa lo statuto di Veglia in merito al destino del feto.

JESTESTVOSLOVIJE I HILANDARSKI MEDICINSKI KODEKS BR 517 — DVA NAJZNAČAJNIJA SPOMENIKA SRPSKE MEDICINE XV VEKA

Relja V. KATIĆ
i Dušanka MILIĆ

Naselivši krajeve u kojima je vladala vizantijska civilizacija Srbi su se dosta brzo uključili u nju. Pored primanja običaja i navika starosedelačkog stanovništva, oni su primali i njihovu duhovnu kulturu. Ovo se naročito dogodilo posle primanja hrišćanstva. Za razliku od zapadne crkve koja je s hrišćanstvom širila i svetovnu stranu svoje vlasti, vizantijska crkva je bila pošteđena od ovoga. To se vidi i po tome što je ona nastavila da neguje tolerantni stav hrišćanske crkve iz prvih vekova njenog postojanja prema običajima koji su bili suprotni hrišćanstvu. Konstantin I, iako je proglasio hrišćanstvo za državnu religiju (341. g.), ne samo što je i dalje zadržao titulu vrhovnog poganskog žreca (pontifex maximus), već je podržavao i kult sunca, pa je čak i vizantijski novac od Konstantina do Gracijana (375—383. g.) nosio slike Izide i Serapisa, itd. Ovim se može protumačiti pojava što grčka filozofija sa svim svojim granama nije prestala da interesuje i vizantijske hrišćanske pisce (Grigorije Nazianski, Jovan Damaskin, Vasilije Veliki, itd.). Zbog toga mnogi od njih koriste gledišta starih filozofa za pisanje filozofskih i biološko-medicinskih spisa. Spomenuti stav crkve biće isti i docnije, što se vidi iz zabranjenih spisa u *Namokanonu*, u kome se osuđuju kao apokrifni spisi samo oni u kojima se govori o gatanju, a ne i oni u kojima se obrađuju problemi iz antičke medicine i filozofije.

Razvoj naučne medicine u Srba ne može se izdvojiti iz razvoja ostalih grana njihove kulture, kao što su: slikarstvo, književnost, pravo, arhitektura i drugo. To znači da je ona, slično kao i spomenute grane njihove kulture, imala svoj razvojni luk i da je on bio usko vezan za ekonomski i politički procvat stare srpske države. Zato i vidimo da srpska medicina u XIV i XV veku dostiže najviši uspon, što je slučaj i sa ostalim granama srpske kulture. Osim ovoga, kada je reč o stanju srpske medicine toga doba, od značaja je utvrditi činjenicu pod čijim se uticajem razvijala naša medicina, jer se bez ovoga ne mogu objasniti mnoga pitanja vezana za ova dva spomenika.

U našoj nauci postojalo je mišljenje da se srpska medicina razvijala samo pod uticajem vizantijske medicine, a ne i pod uticajem zapadnjačke. Neosporna je činjenica da se ovde uticaj vizantijske medicine ne može negirati jer se srpska medicina počela stvarati na njenim temeljima, naročito pomoćne medicinske nauke, što je slučaj i s našim *Jestestvoslovi-*